

МЦПД

Міжнародний
Центр
Перспективних
Досліджень

01001, Україна, м. Київ, вул. Інститутська, 14, офіс 10
Тел. (044) 279-88-23 | office@icps.kiev.ua | www.icps.com.ua

Зовнішньополітичні акценти

27 березня 2015 року
Спеціальний випуск

Україна і Білорусь: спроби формування спільних позицій на тлі російсько-українського конфлікту

Російська агресія проти України змусила низку країн регіону, насамперед колишні радянські республіки, замислитися над тим, чи надійно вони захищені від можливих посягань на їхню територіальну цілісність і суверенітет, чи не повториться в них розроблені в Москві «грузинський» або «український» сценарії. За цих умов Україна повинна скористатися традиційними зв'язками та, в багатьох випадках, конструктивною позицією сусідніх країн, які виступають за мирне врегулювання конфлікту – навіть таких вірних союзників Росії, як Білорусь. Сьогодні існує нагода використати Мінськ не тільки в якості майданчика мирних переговорів для «нормандської четвірки», а й для об'єднання зусиль колишніх радянських республік у протистоянні російському домінуванню. Можливості для цього

лежать у військово-політичній, економічній та інших площинах двосторонніх відносин.

Після розпаду СРСР в 1991 році і відновлення державної незалежності України й Білорусі у двосторонніх стосунках бували злети й падіння, кращі та гірші часи. Проте ще ніколи традиційно добросусідські й партнерські зв'язки між народами й державними структурами обох країн не піддавалися такому випробуванню, як після перемоги в Києві Революції гідності, російської окупації Криму та початку збройного протистояння на українському сході.

Перебуваючи під сильним тиском з боку Москви, білоруська влада намагається балансувати між сторонами російсько-українського конфлікту. З однієї сторони, Президент Олександр Лукашенко визнав, що після березня 2014 року Крим де-факто належить Росії. Білорусь опини-

лася в числі небагатьох країн світу, котрі проголосували проти резолюції Генеральної Асамблеї ООН, якою засуджувалися події в Криму. В січні 2015 року країна, разом з РФ і Казахстаном, стала співзасновником Євразійського економічного союзу. Білоруська газотранспортна система, інші важливі об'єкти інфраструктури та багато крупних підприємств перебувають у власності росіян, що тільки поглиблює залежність країни від північного сусіда – як в економічному, так і політичному плані.

З іншого боку, Мінськ виступив з ініціативою щодо використання білоруської столиці в якості майданчика для переговорів лідерів України, Росії, Франції та Німеччини з врегулювання конфлікту навколо України, а також виступає за її територіальну цілісність та розвиток дружніх двосторонніх відносин. За останній рік відбулася низка зустрічей керівників обох країн – від робочого візиту Олександра Лукашенка в березні 2014 року до Києва та зустрічі з тодішнім в.о. президента Олександром Турчиновим до участі в заходах з нагоди інаугурації президента Петра Порошенка в червні, переговорів президентів обох країн у серпні, вересні та грудні минулого та лютому 2015 року, в тому числі – в рамках переговорів щодо мирного врегулювання ситуації на Донбасі.

При всій різниці в підходах до вирішення багатьох проблем, можливо знайти немало спільних загроз і сфер взаємодії для обох країн, а отже – і точок дотику та можливостей для вироблення взаємовигідних підходів і захисних дій.

Нещодавно для Білорусі пролунав черговий «тривожний дзвіночок»: на одному з російських націоналістичних сайтів було опубліковано провокаційний матеріал про те, що Вітебськ, Могильов і Гомель, які в 1920-х роках належали РРФСР, були передані радянській Білорусі, «як мішок картоплі». Це вже не перша спроба російських стратегів піддати сумніву білоруську державність і територіальну цілісність та заявити про необхідність «об'єднання єдиного народу в єдину державу» і очевидно, що не остання. Якщо для істориків такі імперські закиди можуть і не бути новиною, то для широких верств білоруського населення, а надто – для керівництва країни такі «пробні камінчики», що все частіше закидаються російськими пропагандиста-

ми, дають привід якщо не занепокоїтися, то хоча б серйозно замислитися. Адже країна, яка ще рік тому вважалася цілком безпечною з точки зору зовнішніх загроз, виявилася незастрахованою від того, щоб її територія була використана російськими стратегами для військового втручання в Україну, а то від того, щоб самій стати жертвою імперських зазіхань держави-сусідки.

Досвід останнього року показав, що нейтралітет (у випадку України) або навіть членство в організації колективної безпеки (для Білорусі – членство в ОДКБ) не дає жодній країні гарантій безпеки, якщо агресію задумає розпочати сам «гарант», тобто Росія. Найближчим часом ми можемо стати свідками подальшої ескалації Російською Федерацією воєнно-політичної ситуації не тільки в Україні, а й в інших частинах Європи. Першими об'єктами можливого нападу вважаються країни Балтії та Польща (про це нещодавно в інтерв'ю польській «Газеті правній» заявив американський політолог Збігнев Бжезинський: він нагадав, що під час святкування у Москві річниці «возз'єднання» Криму з Росією в присутності Володимира Путіна лунали вигук «Наступна – Фінляндія, а за нею – Польща!»). Проте навіть у віддаленій перспективі загроза втрати Білоруссю суверенітету й незалежності залишається реальною. Тому в інтересах і Києва, і Мінська була б активізація обміну розвідувальною та іншою оперативною інформацією задля вжиття запобіжних заходів і можливої координації дій.

Переосмислення білоруським керівництвом загроз у світлі російської агресії проти України надало імпульсу до вжиття кроків із зміцнення національної безпеки країни. Згадаємо в цьому контексті візити білоруського президента до силових структур: 19 лютого – до міністерства оборони, 5 березня – до підрозділів міністерства внутрішніх справ, а також активне просування в парламенті поправок до закону про воєнний стан. По-друге, для Олександра Лукашенка у поточному році є можливість бути вп'яте переобраним на вищий пост у країні під лозунгами дієвого гаранта її безпеки, адже влітку відбудуться нові президентські вибори, на яких він, якщо не станеться нічого надзвичайного, обов'язково переможе. Однак цього разу, на відміну від минулих виборів, коли опозиція

в країні була фактично придушена, білоруський керівник змушений буде зважати на нестабільність у регіоні – як через імперську агресію в Україні, так і через непросту економічну ситуацію всередині Білорусі.

Нарешті, ситуація навколо України надає Олександрю Лукашенку шанс серйозно зайнятися зміцненням незалежності країни. У цьому контексті і слід розглядати його недавні заяви про те, що «русского міра» в Білорусі не буде та про те, що за Білорусь точиться боротьба між Європою та Росією, і «так чи інакше йдеться про колонізацію». Щоправда, в сьогоденних умовах зміцнення державної самостійності для білоруського керівництва означає, в першу чергу, посилення репресивного режиму всередині країни. За двадцять років світові лідери, і насамперед – керівники країн-сусідів, вже вивчили особливості характеру білоруського президента – час від часу заявляючи про самостійний політичний курс, він нерідко намагається добиватися поступок від партнерів.

Проте чи не найбільшою мірою нинішня криза дала білоруському керівникові неоціненну нагоду вибороти для себе роль нейтрального та чесного посередника між Росією і Заходом, а також між Києвом і терористичними угрупованнями «ДНР» і «ЛНР». В ході однієї з останніх прес-конференцій, наголошуючи на «священному характері» зв'язків з Росією, пан Лукашенко водночас заявив, що не збирається вступати в конфронтацію з Заходом «комусь на угоду». Ще однією «шпилькою» в бік Москви стало оголошення ним про свій наступний візит до Тбілісі навесні цього року.

В усвідомленні спільної загрози національній безпеці насамперед і полягають можливі точки зближення, а в окремих випадках – навіть єдності позицій України та Білорусі стосовно конфлікту навколо нашої держави: перша вже стала об'єктом нападу, друга може стати як об'єктом територіальних претензій, так і плацдармом, з якого може розпочатися новий етап російської агресії (за аналогією з грузинськими подіями 2008 року, коли з українського Криму виходили кораблі російського Чорноморського флоту для участі у військових діях проти Грузії). Якщо Україна після російського нападу змогла розраховувати на економічну й військову допомогу

Заходу (хоч і вона надійшла далеко не відразу), то Білорусь в разі загрози російської окупації чи навіть спроб дестабілізації внутрішньої ситуації може опинитися з агресором сам на сам. Не слід забувати, що більшість білорусів були б неготові до російського вторгнення навіть ментально, адже в їхній уяві східна сусідка є дружньою державою (схожий спосіб мислення був донедавна у багатьох українців східних областей). За таких обставин Україна, яка неухильно дотримується всіх принципів міжнародного права, може виступити надійним союзником для Білорусі у відстоюванні її суверенітету й територіальної цілісності. Це слід послідовно доводити до відома білоруських партнерів.

Досвід фактичної відсутності кордону між Україною та Росією, що дозволяє військам і «гуманітарним конвоям» агресора практично безперешкодно його порушувати, надає новій актуальності питанню демаркації українсько-білоруського державного кордону. Перше засідання двосторонньої демаркаційної комісії відбулося ще в 2013 році, проте процес досі на завершено.

Окрім міркувань державної безпеки, неврегульованість питань з кордоном не дозволяє вирішити і деякі проблеми, пов'язані з прикордонним співробітництвом. У цьому контексті доречно згадати конфлікт, який розпочався ще у 2008 році навколо будівництва Хотиславського кар'єру в Білорусі поблизу унікальних Шацьких озер, розташованих на українській території. Через інтенсивний видобуток білорусами крейди існує потенційна загроза екосистемі озера Світязь, яке є пам'яткою природи загальнодержавного значення. Як вихід із ситуації, котрий дозволив би припинити видобуток крейди і в такий спосіб зберегти унікальну природу, українська сторона могла б запропонувати білоруським фахівцям розробку схожого кар'єру на нашій території.

Конфлікт між Україною та Росією становить для Білорусі й економічну загрозу, адже вона значною мірою залежить від східноєвропейських ринків – у першу чергу, від великих традиційних ринків двох її найближчих сусідів, а також Польщі. Очевидно, що Росія буде й надалі тиснути на білоруського лідера, в тому числі – застосовуючи економічні важелі, з тим, щоб він займав щодо України більш непримиренну

позицію. Водночас Олександр Лукашенко вміло скористався західними економічними санкціями проти Росії та почав реекспортувати туди товари цих країн під білоруськими товарними знаками – такий же спосіб використовувався ним раніше для обходу російського ембарго на торгівлю з Грузією й Молдовою через їхнє зближення з Брюсселем. Будучи прагматичною людиною, він розкритикував Росію за ці санкції та водночас продовжив нарощувати торговельно-економічні відносини з нею.

Аналогічним чином за цих обставин Україна має зберегти для себе білоруський ринок, особливо в умовах дуже значних втрат на російському напрямі (за щойно опублікованими статистичними даними, український експорт до РФ у січні 2015 року впав на 60% порівняно з січнем минулого року). Навіть за нинішніх несприятливих обставин Білорусь і Україна можуть вжити кроків до нарощування торговельно-економічного співробітництва. В 2014 році загальний товарообіг України з Республікою Білорусь склав \$5 млрд 868 млн, збільшившись у порівнянні з попереднім роком на 1%. При цьому український експорт товарів і послуг зменшився на 18,5%, а імпорт з Білорусі зріс. Падіння курсу гривні має спонукати українських експортерів до збільшення обсягів своїх поставок до Білорусі, зокрема в тих галузях, для яких Росія закрила для нас свій ринок.

Звертають на себе увагу і все активніші спроби Білорусі відновити співпрацю з країнами Заходу, і тут Україна також може зіграти свою роль. Той факт, що місцем зустрічі «нормандської четвірки» для врегулювання українсько-російського конфлікту вже вдруге став Мінськ, говорить про спроби Олександра Лукашенка домогтися поступового виходу з міжнародної ізоляції. До білоруської столиці все частіше приїжджають західні емісари в пошуках шляхів виходу з ситуації в Україні. До того ж, Олександр Лукашенко нещодавно пішов на деякі поступки Брюсселю в плані забезпечення прав людини та стану політичних в'язнів; у відповідь розпочався діалог

про послаблення візового режиму з ЄС. Готовність сприяти поліпшенню відносин між Білоруссю і Євросоюзом нещодавно висловив і Папа Римський Франциск. Не меншу активність Олександр Лукашенко виявляє і на «економічному фронті»: днями в Мінську пройшов білорусько-іспанський бізнес-форум, а за останній рік аналогічні заходи були проведені з підприємцями й інших європейських країн. Це, однак, не означає, що європейці готові вибачити «останнього диктатора Європи» – як ми пам'ятаємо, 30 жовтня 2014 року дію санкцій ЄС проти керівництва цієї країни було продовжено ще на один рік.

Зі свого боку, Україна могла б надавати відповідну інформаційну та технічну допомогу білоруській стороні, в разі зацікавленості останньої, з питань налагодження зв'язків з європейськими структурами в якості можливої (у майбутньому) альтернативи після закінчення нинішнього періоду її перебування в тіні східного сусіда.

Як часто трапляється в світовій історії, криза відкриває нові можливості. Нині вони відкриваються і для активізації українсько-білоруських відносин у багатьох сферах, тому обидві сторони повинні скористатися ними повною мірою. «Білоруські» питання (в тому числі можливі сценарії демократизації Білорусі та сприяння її поверненню до Європи у майбутньому) мають залишатися на порядку денному двосторонніх і багатосторонніх переговорів представників України з дипломатами і керівниками європейських держав, а також США. Нове життя може отримати ідея створення Балто-Чорноморського Союзу (інтеграції країн, розташованих між Балтійським, Чорним і Каспійським морями) на противагу євразійській експансії, особливо розвиток відносин в чотирикутнику Україна-Білорусь-Литва-Польща. Навіть якщо ця проблематика може здатися сьогодні не актуальною, а війна вносить корективи у поточні плани, до викликів майбутнього все одно слід готуватись.

Метою публікації є оцінка основних зовнішньополітичних кроків України, аналіз представлення України у контексті глобальних процесів у регіоні та світі, а також огляд основних світових подій, що можуть мати вплив на подальший розвиток України та країн регіону. Окрема увага приділяється оцінці процесу європейської інтеграції України, зокрема питанням імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

© 2014 Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД)
У разі цитування обов'язкове посилання на МЦПД

Автор ідеї: Василь Філіпчук

Колектив експертів МЦПД: Антон Круть, Ярослав Войтко, Ірина Івашко

Експерти Центру відкриті до спілкування з медіа. Для отримання фахових коментарів просимо звертатися до Директора з комунікацій МЦПД Владислава Решетняка:
vrshetnyak@icps.kiev.ua